

Prepadi mornaričke pješadije Mornarice NOVJ na Cres i Lošinj

Uz 45-tu godišnjicu Ratne mornarice, pomorstva i riječnog brodarstva SFRJ i 50-tu godišnjicu dolaska druga Tita na čelo KPJ

UDK 949.713NOB

U povijesti jugoslavenskih otoka Cres i Lošinj imaju u političkom i vojnogeografskom pogledu neke svojevrstnosti. O tome se može govoriti napose kad je riječ o razdoblju narodno-oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije 1941 — 1945. Težnja za priključenjem matici zemlji bit će u tim sudbonosnim danima ne samo još snažnije izražena, već aktivnom borbom antifašista Hrvata i Talijana pretočena u jedinstveni front borbe za slobodu i bolji život s tokovima na cjelokupnom jugoslavenskom ratištu na kome su buknule ustaničke vatre srpanjskih dana 1941. godine pod rukovodstvom KPJ i Tita.

Za relativno kratko razdoblje od pet godina rata Cres i Lošinj će biti kao bastion koji treba čvrsto držati u rukama. Svatko tko želi gospodarići područjem sjevernog Jadrana i komunikacijama koje vode prema životnim centrima u unutrašnjost srednjoevropskog kopna, po interesu i angažiranosti i borbi zaraćenih snaga u II svjetskom ratu bez premca na obali Jadrana.

Iz sklopa tih zbivanja, u čemu poseban značaj ima prvo oslobođenje ovih otoka pomorskim desantom snaga NOVJ (24/25. rujna 1943) na Lošinj, a naročito pomorski desant jedinica Jugoslavenske armije i Mornarice za njegovo konačno oslobođenje (21. travnja 1945), čime su jednom zauvijek dokrajčene igre reakcionarnih krugova u zemlji i svijetu o sudbini ovog dijela nove Jugoslavije, izdvajamo nekoliko manjih akcija pomorsko-diverzantskog karaktera koje su se odvijale između ove dvije tako značajne operacije i činile su po ciljevima, načinu izvođenja, kao i u pogledu suradnje armije i naroda jedinstvenu cjelinu toka i razvoja NOP-a. Radi se o desantnim prepadima mornaričke pješadije Mornarice NOVJ na ove otoke u razdoblju od rujna do prosinca 1944. godine.

U operativnom pogledu Cres i Lošinj čine jednu vojnogeografsku cjelinu. Most što ih spaja preko Osorskog tjesnaca predstavlja važan vojni objekat. Naime, taj je most za njemačku obranu imao poseban značaj. Njime su osiguravali manevar snagama na ovim otocima, dok su lakim površinskim snagama, koristeći pokretnost mosta, kroz Osorski tjesnac prolazili u akciji i na pomorsku komunikaciju koju je održavao II pomorski obalski sektor (II POS) između Ista i Krka. Iz tih su razloga Nijemci taj prolaz i most osigurali s posadama u Osoru i u Punta Križu.

Dolaskom Štaba II POS-a na Ist (20. IX 1944)¹ isplaniran je prvi borbeni zadatak s ove nove, znatno isturenije, operacijske osnovice Mornarice prema sjeverozapadu. Zamisao je bila da se iznenadnim, brzim i energičnim pomorsko-diverzantskim prepodom unište slabi neprijateljski garnizoni (posade) u Osoru i Punta Križu i digne u zrak pokretni most što spaja otoke Cres i Lošinj, te tako spriječi, odnosno oteža okupatoru dalje korištenje prednosti Osorskog prolaza. S takvim ciljem, nakon izvršenih priprema, uslijedio je pomorsko-diverzantski prepad na okupatorske posade noću 26/27. rujna 1944. godine.

U napadu na Osor sudjelovala je 1. četa mornaričke pješadije i vod минера, a u napadu na posadu u Punta Križu 1. vod 2. čete mornaričke pješadije. Ove jedinice mornaričke pješadije bile su tek formirane.²

Naoružanim brodom NB-13 »Partizan« prevezena je borbena grupa za napad na Osor, a patrolnim čamcem PC-2 »Macola«³ grupa za napad na Punta Križu.

Prepad je trebalo izvršiti iznenada i munjevito u toku jedne noći. Zbog blizine jačih neprijateljskih snaga na ovim otocima koje su relativno brzo mogle reagirati u obrani svojih posada u Osoru i Punta Križu i otežati ili čak spriječiti prepad, pomorsko-diverzantski prepad je trebalo osigurati od takvog mogućeg napada — intervencije njemačkih snaga. Tako je napad na Osor osiguravao 3. vod 1. čete na taj način

¹ Ovaj se sektor predislocirao na Ist sa Dugog otoka na kome mu je bila baza nakon povlačenja sa Kvarnera (19/20. siječnja 1944) pred snažnim nalletom Nijemaca. U jedinicama II POS-a borili su se i sinovi naroda sa Cresa i Lošinja.

² Začeci mornaričke pješadije NOVJ javljaju se u jesen 1943. godine u Hrvatskom primorju i to kod pomorskog desanta na Cres i Lošinj (24 — 26. rujna 1943), ali oni su ubrzo nakon prodora Nijemaca na Jadransku obalu. Naredbom Štaba Mornarice, od 19. srpnja 1944, kad su potrebe i uvjeti to omogućili, dolazi do ponovnog formiranja jedinica mornaričke pješadije u pojedinim pomorskim obalskim sektorima.

³ U flotili su »Macolu« nazivali »Cura Lošinjska«. U Mornaricu NOVJ je sa dijelom posade ova kočarica došla poslije kapitulacije Italije. Naoružana je i uvrštena u borbeni stroj. Ime je dobila po tome što je bila čvrsta (niska hoda, široka boka s gromoglasnim brujanjem motora), otporna i udarna poput bata, čekića — »macole«.

što je bio isturen u zasjedi na cesti Cres — Osor sa zadatkom da spriječi prodor Nijemaca iz pravca Cresa, dok je 1. desetina 1. voda 1. čete sprečavala intervenciju iz pravca Lošinja. Time je neposredno osiguravala i radove na miniranju mosta. Bilo je predviđeno i presijecanje telefonske linije Lošinj — Cres.

Plovidba »NB — 13« sa 80 boraca i »PČ — 2« sa 20 boraca morem protekla je bez posebnih događaja. Brodovi su zajedno plovili u koloni do otočića Trstenika a onda su se razdvojili, kako bi se istočne strane otoka Cresa što više približili cilju napada. Stigli su u neposrednu blizinu obale prije 23 sata 26. rujna.

Borbena grupa predviđena za akcije na Osoru iskrcala se oko 23 sata u Uvalu Kunfin^a na istočnoj obali Cresa na oko 6 km od Osora. Treba reći da je za sve nas tek tada došlo do poteškoća i to onih koje nastaju ne od neprijatelja, već od prirode. Mjesto iskrcavanja na određenoj poziciji terena izvršeno je uz pomoć boraca ovih otoka koji su poznavali ovaj dio obale, ali gusta makija, podzidi (visoki i do 2 metra, pa ih je trebalo rušiti, u njima praviti prolaze) i vrlo težak teren učinili su svoje. Usporen je tempo i otežan način probijanja. Često se gubila veza, nije se smio čuti glas niti upotrijebiti bilo kakav izvor svjetlosti da se olakša probijanje. Dobra strana ove neugodne situacije bila je u tome što je dio ljudstva bio s Kvarnera i bar donekle naviknut na ovakve prirodne prepreke, koje su mrkloj noći još nekako neprohodnije, teže savladive. Izbili smo na glavnu cestu za Cres — Osor (kota 178) oko 1 sat i 30 minuta 27. rujna. Oko 45 minuta kasnije 1. vod je ušao u Osor i zauzeo most. Isturena su osiguranja. Minerski vod otpočeo je miniranje mosta.

Nastaje najteže: lutanje, pa i neizvjesnost. Zadatak da napadne kasarnu u kojoj se nalazilo neprijateljsko odjeljenje za zaštitu mosta imao je 2. vod. Ovaj je vod otkrio kasarnu tek kada je iz nje bio obasut neprijateljskom vatrom. Međutim, vod se brzo i dobro snašao. Dio (desetina) ovog voda upala je gotovo na juriš u samu kasaru, dok ju je drugi dio opkolio. Nijemci, videći da su pali u mišolovku, izvukli su

se puzeći preko krovova susjednih kuća i podjegli. Prekinuta je telefonska veza Cres — Lošinj. Minereri su u međuvremenu završili miniranje mosta, pa se ova borbena grupa, oko 3 sata 27. rujna, uputila iz Osora, prije aktiviranja eksploziva, prema mjestu iskrcavanja gazeci nešto lakše nego ranije put do mjesta gdje su iskrcala kako bi se ponovno ukrcala na brod otplovila za Ist.

Borbena grupa određena za napad na Punta Križu nije uspjela. Naime, 1. vod 2. čete pri iskrcavanju u uvali istočno od ovog naselja je zalutao i nije stigao u Punta Križu, pa je ukrcao i vraćen na Ist.

Iz navedenih razloga može se reći da ovaj pomorsko-diverzantski prepad nije potpuno uspješno. Postavljeni je cilj samo djelomično realiziran. Most je oštećen, ali je onesposobljen Osorski prolaz za plovidbu, što je bilo od značaja.

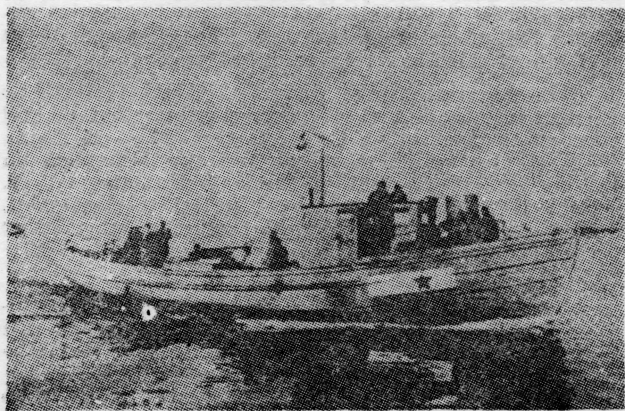
Ako se pokušaju analizirati razlozi koji su doveli samo do djelomičnog uspjeha ove akcije, onda se može uočiti da je na to utjecalo nekoliko propusta u pripremi i izvršenju zadatka.

Pomanjkanje detaljnih izviđačko-obavještajnih podataka uvjetovalo je pogrešnu maršrutu dužu oko 6 km kroz bespuće (iako je postojala staza za tovarnu stoku i ljude do objekta napada). Zatim pogrešno je ocijenjeno da je u stražarnici kod mosta i kasarna u kojoj je smještena neprijateljska posada. Kad je ustanovljeno da to nije tako, 2. vod 1. čete podijeljen u odjeljenje počeo je da traga po uskim i tamnim ulicama Osora za njemačkom posadom, ali je pronašao tek kad se ona oglasila vatrom. Pri svemu tome izgubljeno je dragocjeno vrijeme. Zora se nije smjela dočekati na obali. Jaki njemački garnizoni na Cresu i Lošinju bili su, naime, veoma mobilni, raspolagali su sa motorizacijom. Pored toga, čitavo ovo područje mogla je da tuče snažna obalska artiljerija sa Tovarom (kota 125)

Dalje, podaci o mostu nisu bili dovoljno detaljni, nije bila poznata njegova »najranjivija« točka, kao i stupanj otpornosti materijala — nosača, a u tamnoj noći minereri nisu mogli sami pronaći najosjetljiviju točku u konstrukciji mosta pod koju je trebalo postaviti eksploziv.

Ako se ovim nedaćama doda i nedovoljno iskustvo većine boraca, za koje je ovo bila jedna od prvih borbenih akcija, onda se dobija realnija slika o njihovoj velikoj izdržljivosti i hrabrosti u teškim akcijama kao što su to noćni prepadi, bez čega bi bilo nemoguće obaviti značajan dio dobivenog zadatka, tj. onesposobiti Osorski prolaz (širine 11 metara) za plovidbu.

Ostaje otvoreno pitanje: zašto se u ovoj prilici iznenadnost i brzina nastupanja nije nastojala osigurati uz neposredniju pomoć aktivista NOP-a sa terena. Time bi se izbjeglo teško i sporo probijanje kroz bespuće, kao i traganje za posadom (kasarnom u Osoru), dok borbena

Patrolni čamac PC—2 »Macola«

^a U literaturi se navodi uvala Galboka, južno od Nerezina na Lošinju, pri tome se pogrešno tvrdi da se ona nalazi na istočnoj obali Cresa.

grupa određena za akciju na Punta Križu ne bi zalutala. Najvjerojatnije da u vrijeme ovog prepada nije bilo moguće osigurati takvu vezu i prihvat uz punu primjenu principa tajnosti, koja je za ovakvu vrstu akcija presudna. Poznato je da je princip tajnosti u uspostavljanju veza i prihvata jedinica NOVJ od strane aktivista NOP-a inače uspješno primjenjivan u NOR-u, pa i u akcijama na moru, obali, otocima.

Valja napomenuti i to da će na temelju ovog i sličnih iskustava u kasnijim pomorsko-desantnim prepadima, a naročito desantima operativnog značaja, po pravilu, prije neposrednog iskrcaavanja snaga uslijediti prethodno osiguranje prihvata i stvaranje uvjeta za što sigurnije uspostavljanje mostobrana i prodor u dubinu neprijateljske obrane. Najčešće će se to vršiti kombiniranim načinom, tj. dijelom izviđačkih snaga jedinica koja ide u prepad uz suradnju sa aktivistima, ili pak partizanskim jedinicama koje djeluju u pozadini neprijatelja.

Pored djelomično ostvarenog cilja i stečenih iskustava, ova je akcija imala nepovoljan odraz na okupatorske snage na Cresu i Lošinju, a bila je istovremeno poticaj aktivistima NOP-a, antifašistima na ovim otocima da istraju i prošire svoje aktivnosti, što joj daje širi značaj.

Krajem listopada 1944. godine mornarička pješadija izvela je još dvije manje prepadne akcije na Cres i Lošinj.

Zamisao Štaba II POS-a da se iznenadnim prepadom prikupe podaci o neprijateljskim snagama i izvrši vojna i politička demonstracija u Punta Križu uspješno je ostvarena. Sa NB-14 »Pionir« prebačena je 3. četa 1. bataljona mornaričke pješadije i vod za vezu noću 28/29. listopada na Cres u neposrednu blizinu Punta Križa. Nakon što je iskrcao četu »NB-14« je isplovio jer nije smio predahnuti uz otok.

Četa se iskrcala oko 2 sata u uvali Vrč, izbi-la je do crkvice Sv. Antona oko 4 sata i 30 minuta. Patrole njenog 1. voda ustanovile su da u mjestu nema neprijatelja. Zatim je vod ušao u Punta Križa i osigurao organizirano održavanje mitinga u školskoj zgradi. Sakupljenom narodu govorio je o aktualnom trenutku NOB-a politički komesar bataljona. Za sve to vrijeme do oko 15 sati mjesto je bilo osigurano od iznenadnih intervencija okupatora. Na položaju oko crkvice Sv. Ivana u blizini uvale Toverašćica, na istočnoj obali otoka Cresa, nalazio se 2. vod, dok je 3. vod s položajem na koti 102 osiguravao prolaz iz sjeverozapadnog pravca. Nakon završetka mitinga (zbor), koji je imao znažan politički odjek, 1. i 2. vod se prikupio u selu Mataldu i tu su prenoćili. Slijedećeg dana (30. X) u 10 sati i 30 minuta 1. vod je otišao u izviđanje prema Osoru, dok je 2. vod u području kote 178 (Pešćeni) zauzeo položaj na komunikaciji Cres — Lošinj. Odjednom se iz pravca sela Ustrine pojavio njemački vojni kamion. Pao je u zasjedu. Jedno odjeljenje je uništilo kamion, nakon što je zaplijenilo vojnu opremu i poštu koju je prevezio. U toku noći PC-7 »Osvetnik«

vraća četu na Ist. Samo dan kasnije uslijedit će novi prepad na V. Lošinj.

Vrijeme je to kad Nijemci gube prevlast na moru u vodama sjevernog Jadrana, dok su je u zraku izgubili već ranije. Prebacuju svoje pomorske snage iz Kvarnera u dublju pozadinu prema Puli, Trstu i sjevernoj Italiji, a Lošinj drže i kao osnovicu za pomorsko-diverzantske prepade prema oslobođenim dijelovima otoka i obale.

Pomorsko-diverzantskim prepadom trebalo je uništiti njemačku posadu u Velom Lošinju, pohvaliti najokorjelije fašiste i sluge okupatora, te prikupiti podatke o neprijatelju, koji se dobro utvrdio na ovom otoku i organizirao protudesantnu obranu očekujući napad saveznika s otvorenog mora.

U ovoj akciji sudjelovale su dvije čete mornaričke pješadije i dva patrolna čamca PC-7 »Osvetnik« i PC-8 »Udarnik«. I ovo prevoženje i iskrcaavanje izvršeno je bez problema.

Čete su se iskrcale u 21 sat i 30 minuta 31. listopada u uvali Jamna (oko 2 km južno od V. Lošinja). Dio snaga, i to jedna četa, raspoređena je za osiguranje na komunikaciji koja vodi u V. Lošinj iz M. Lošinja, sa zadatkom da onemogućiti eventualnu intervenciju njemačkih pojačanja. Druga je četa brzo prodrla u sam grad i likvidirala policijsku stanicu, te prekinula u zgradi pošte telefonske veze. Njemačka posada, čim je otkrila nastupanje mornaričke pješadije prema gradu, povukla se bez borbe. Nešto poslije pola noći, oko jedan sat 1. novembra čete su se bez gubitaka ukrcale na patrolne čamce i uputile prema Istu.

I ova je akcija ukazala na složenost pomorsko-diverzantskih akcija i u kojoj mjeri njihov uspjeh zavisi upravo od postignutog stupnja iznenađenja. Ovom su prilikom Nijemci otkrili pokret naših snaga, nisu bili spremni da pruže otpor, ali su se izvukli, kao i njihove fašističke sluge i time izbjegli uništenje.⁵

Par dana kasnije (8. studenog 1944) na Istu je osnovan Kvarnerski odred mornaričke pješadije od 4 bataljona i jedne baterije.⁶ Ovako ojačana mornarička pješadija će zajedno s brodovima Kvarnerskog pomorskog sastava nastaviti već započete akcije na otoku Pagu gotovo do njegovog konačnog oslobođenja (4. IV 1945), ali II POS neće poduzimati opsežnije borbene akcije na same otoke Cres i Lošinj sve do pomorskog desanta (19/20. IV i njihova konačnog oslobođenja. Međutim, oni će i u tom razdoblju ostati pod tzv. operativnom kontrolom II POS-a.

O tome svjedoči i akcija jedne čete 1. ba-

⁴ Bili su to, bivši njemački desantno-jurišni čamci. Od naoružanja raspolagali su sa jednim četverocijevnim protivavionskim topom od 20 mm i jednim mitraljezom od 12,7 mm.

⁵ J. Vrtačnik, Pomorsko-desantna dejstva jedinica Drugog POS-a, Zbornik II POS-a, Rijeka 1975.

⁶ Baterija je imala 2 haubice od 100 mm, 1 top od 47 mm i 2 minobacača od 81 mm.

taljona mornaričke pješadije (oko 75 boraca). Ona je prebačena sa PC-24 »Marjan« do Ilovika sa zadatkom da postavi zasjedu njemačkim eksplozivnim čamcima. Ta su pomorska diverzantska sredstva isplivljavala iz luke Čikat noću kroz Ilovička vrata i odlazila u akcije — prepade. Po iskrcavanju čete »PC-24« je uplovio u luku Sveti Petar.

Igrom slučaja te su noći kroz zasjedu ove čete prošle dvije grupe manjih ratnih brodova. Radilo se o grupi od 3 minolovca i torpiljarke »TA-48« koja je išla na polaganje mina južno od otoka Ilovika u cilju ojačanja protivdesantne obrane. Ovu je grupu osiguravala grupa od 4 torpedna čamca. Svi ovi brodovi prošli su kroz zasjedu i to u dvije grupe. Prva grupa od 4 broda ispravno je odgovorila na poziv za legitimiranje. Dva sata kasnije naišla je druga grupa (od 5 brodova), ali ona nije dala nikakve znakove na poziv da se legitimira. Zasjeda nije otvarala vatru, jer je pretpostavljala da se radi o savezničkim ratnim brodovima koji su operirali po odobrenju Vrhovnog štaba u ovim vodama.

Tri jurišna njemačka čamca, koja su prošla kroz zasjedu, prevozila su 11 njemačkih vojnika. Ovi su se vojnici u svitanje iskrkali na južnoj obali Ilovika i otpočeli su u streljačkom stroju pretraživati Ilovik prema sjevernoj obali. U međuvremenu jurišni čamci su lagano plovili prema Svetom Petru, da bi zatim sa sjeverne strane prihvatili vojnike kad izvrše pretraživanje.

Borbena grupa sa Ista o tome svemu nije imala pojma. Četa mornaričke pješadije je oko 6 sati napustila položaje i ukrkala se na »PC-24«. Komandant grupe je još bio u selu i odjednom primijetio Nijemce. Odmah je otvorio vatru na njih, borci su iskakali iz patrolnog čamca i snažnom vatrom prisilili Nijemce na bjegstvo. Nekako u isto vrijeme iskrsla su ispred »PC-24« tri njemačka jurišna čamca u namjeri da prihvate svoje vojnike. Bilo je to obostrano iznenađenje. Posada »PC-24« se bolje snašla, prva je otvorila vatru na čamce, te jedan potopila a preostala dva natjerala u bijeg. Četa mornaričke pješadije se ukrkala na »PC-24« i nesmetano otplovila na Ist. Prema izvještaju naših obavještajaca 11 Nijemaca se slijedeće noći povuklo s Ilovika u Lošinj uz pomoć ribarskog čamca.⁷ Prema Ratnom dnevniku njemačkog pomorskog komandanta sjevernog Jadrana jedan je čamac eksplodirao i jedan oštećen, dok je jedan upravljač teže i jedan lakše ranjen. Ranjena su i dva vojnika iz grupe za pretraživanje otoka.

Ovaj pomorskodiverzantski prepad na Ilovik (Sv. Petar) interesantan po svojim obrtima i nekim taktičnim iskustvima bit će ujedno i posljednji u navedenom nizu izvršen od Mornarice NOVJ u vodama Cresa i Lošinja do pomorskog

desanta za njihovo konačno oslobođenje u travnju 1945. godine. Bilo bi, međutim, pogrešno smatrati da je došlo do zatišja na tom području borbe. Naprotiv, jačala je aktivnost antifašista na ovim otocima pod utjecajem i rukovodstva KPH. Održavane su pomorske veze i uspostavljene preko Unije veza sa Istrom. Razgranata je obavještajna i druga aktivnost ili bolje rečeno vršene su pripreme pred buru koja će konačno s ovih otoka zbrisati sve fašiste i priključiti otoke matici zemlji.

Navedene smo akcije već označili kao manje kao pomorskodiverzantske prepade. Bez namjere da im dajemo veći značaj od onog koji su stvarno imale, pogriješili bismo ako njihovu ukupnost, a time i pravi efekat, ne bi stavili u sklop magistralnih zbivanja na jadranskom pomorskom vojištu u to vrijeme.

Bilo je to doba kada je nakon oslobođenja Dalmacije i velikog dijela Jugoslavije NOVJ privodila kraju prvu etapu završnih operacija. Vrijeme kad je na jugoslavenskom ratištu, razbuktanom borbom protiv okupatora i domaćih izdajnika od 1941. godine, došlo do strategijske prekretnice i kada to ratište postaje samostalno i punopravna spona s oružanim snagama saveznika antifašističke koalicije u kojoj Mornarica NOVJ na jadranskom pomorskom vojištu svojim snagama na otoku Ist čini najistureniji operativni odred prema sjeverozapadu koji povezuje angloamerički front u Italiji s onim Crvenom armije koja je u širokom frontu izbila na Dunav. Bilo je to vrijeme pred pripremu za drugu etapu završnih operacija, za konačno oslobođenje zemlje.

U tom su sklopu i spomenute male akcije u području tako značajnih vojnih i političkih obujekata kao što su Cres i Lošinj mogle primiti dublji smisao od same veličine vojnih efekata kojima su izvršavane. Njihov je značaj u tome što su, u skladu s Titovom strategijom, osiguravale i potvrđivale prisustvo snaga NOVJ na području koje pripada ovoj zemlji, a bilo joj je oduzeto poslije I svjetskog rata, a s njim je pokušala trgovati međunarodna i domaća reakcija u toku i sve do kraja II svjetskog rata, pa i poslije njega, što su i u toj tzv. najdubljoj pozadini za okupatora davale mu do znanja da on nigdje ne može biti siguran, što su pridonosile stjecanju iskustva, jačanju borbene sposobnosti jedinica Mornarice NOVJ, širenju i jačanju naoružanog naroda na pomorskom vojištu, te što su poticale antifašističke, rodoljubive i progresivne snage da istraju i stalno razbuktavaju plašmen oslobodilačke borbe do konačne pobjede nad fašizmom, slobode i mira.

LITERATURA:

J. Vasiljević, Mornarica NOVJ, Beograd 1972. Zbornik II POS-a, Rijeka 1975; A. Kalpić, Pomorski desanti NOVJ i JA za oslobođenje Cresa i Lošinja — vojnopolitički značaj, Otočki ljetopis Cres — Lošinj 5, Mali Lošinj 1984.

⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda tom VIII, knjiga 3, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1954.